

Dr hab. Renata Jakubczuk, prof. UMCS
Katedra Lingwistyki Stosowanej
Instytut Językoznawstwa i Literaturoznawstwa
Uniwersytet Marii Curie-Skłodowskiej w Lublinie

Lublin, 8 września 2023

**Recenzja dysertacji doktorskiej p. mgr Dominiki Kobylskiej pt.
Alienacja społeczna w dobie globalizacji na przykładzie twórczości Alda Novego
napisanej pod kierunkiem dr hab. Tomasza Kaczmarka, prof. UŁ**

Przedmiotem rozprawy doktorskiej mgr Dominiki Kobylskiej jest twórczość włoskiego pisarza pokolenia „Młodych Kanibali” Alda Novego (ur. 1967). Motywem przewodnim prowadzonych badań jest alienacja społeczna protagonistów w dobie globalizacji. Wybór takiego tematu jest w pełni uzasadniony, gdyż wszelkie formy alienacji, w tym może najbardziej alienacja społeczna, stały się w ostatnich kilkudziesięciu latach niezwykle ważnym motywem literackim. Zresztą nie tylko pisarze poruszają tę kwestię w swoich utworach, ale również inni badacze z dziedzin takich jak socjologia, filozofia czy antropologia społeczna stawiają w centrum swoich zainteresowań problem alienacji współczesnego człowieka, w sposób szczególny wobec coraz silniej zakotwiczonej globalizacji. Należy tutaj podkreślić, że dotyczy to przede wszystkim ludzi młodych (choć nie tylko), którzy borykają się z wieloma problemami wieku dojrzewania i wczesnej dorosłości. Współczesna literatura włoska dosyć często podejmuje zresztą tematykę kondycji młodego pokolenia. Mam tu na myśli na przykład Piera Vittorio Tondelliego, uważanego za prekursora tzw. młodej włoskiej literatury (*giovane narrativa*), Busiego, De Carla, Del Giudicego, Tabucchiego czy zmarłą niespełna miesiąc temu Michelę Murgię (ur. 1972 r.).

Diachronicznie badany okres obejmuje trzy dekady twórczości Novego: począwszy od lat 90. XX w., poprzez pierwszą dekadę XXI w. aż po czasy współczesne. Autorka kończy na utworze wydanym w 2018 roku, ale odnosi się także do lat następnych. Synchronicznie, Doktorantka dobiera analizowane teksty z różnych gatunków prozatorskich (np. krótkie formy literackie z tzw. gatunku *pulp*, opowiadanie, reportaż, powieść), ale zawsze są to utwory, które – zdaniem Autorki – najlepiej ilustrują badany problem. Zaznacza już na wstępie, że Nove rozpoczął swoją przygodę z pisarstwem od poezji, pisał także utwory dramatyczne, ale nie przybliży czytelnikowi tej części twórczości włoskiego pisarza pozostawiając pewien niedosyt.

Rozprawa Dominiki Kobyłskiej ma charakter interdyscyplinarny. Nie jest to studium *stricte* literackie, gdyż Autorka nie stosuje żadnej czysto literackiej metody badawczej. Swoje analizy opiera na założeniach teoretycznych takich filozofów jak Rousseau, Hegel, Marks, ale przede wszystkim skupia się na współczesnych tekstach niemieckiej badaczki Rahel Jaeggi, która, opierając się na koncepcjach wymienionych wyżej teoretyków alienacji, proponuje nowoczesną definicję tego pojęcia. W jej koncepcji nacisk położony jest na jakość relacji człowieka z samym sobą i z otaczającym go światem, co ma determinujące znaczenie dla jego wolności lub alienacji. Cały pierwszy rozdział dysertacji poświęcony jest wyjaśnieniu terminu „alienacja”. Autorka odwołuje się w nim również do filozofii egzystencjalistów – Heideggera, Tillich’a czy Sartra, ale przywołuje także koncepcje „krytyka kapitalizmu” Jeana Baudrillarda, czy – w dalszej części pracy – socjologiczne rozważania Zygmunta Bauman’a, dotyczące przede wszystkim jego teorii płynności, społeczeństwa płynnego. Uważam to za dużą wartość dodaną pracy, ale żałuję trochę, że nie odniosła się do jego ostatniego utworu pt. *Retrotopia. Jak rządzi nami przeszłość* (wydanie polskojęzyczne z 2018), w którym ten wybitny socjolog analizuje wpływ wydarzeń z przeszłości na teraźniejszość. Ostatecznie to całościowa koncepcja metodologiczna i terminologiczna Rahel Jaeggi posłuży Doktorantce do lektury prozy Alda Novego. Filozoficzna siatka pojęciowa zostanie więc narzucona na badane utwory literackie.

Opis przedstawionych w prozie Novego form alienacji człowieka Doktorantka dzieli na trzy części poprzedzone rozdziałem poświęconym recepcji dzieł włoskiego pisarza w Polsce i na świecie. Dostępczo analizuje w nim bibliografię krytyczną dotyczącą autora *Woobindy* zarówno w języku polskim, włoskim jak i francuskim czy angielskim. Powyższy podział tłumaczy chęcią przybliżenia polskiemu czytelnikowi pozycji w języku polskim, a pozostałe traktuje wspólnie, gdyż w dobie globalizacji i powszechnej dostępności do Internetu, trudno sprecyzować z jakiego kraju czy nawet kontynentu pochodzą publikacje naukowe. Jest to bardzo solidnie przedstawiony stan badań nad twórczością Alda Novego. Autorka w sposób wyczerpujący przytacza i analizuje treści publikacji dotyczących literatury włoskiej, w których poruszane są interesujące ją kwestie z okresu końca XX i początku XXI wieku. Bardziej bogatą recepcję światową dzieli na 3 okresy, zgodnie z zaproponowaną wcześniej formułą. Warty odnotowania jest też fakt, że Autorka będzie odwoływać się do tych publikacji w części analitycznej pracy, czyli w rozdziałach trzecim, czwartym i piątym. Każdy z tych rozdziałów precyzyjnie nawiązuje do konkretnego okresu twórczości Alda Novego. Pierwszy dotyczy początku aktywności literackiej, czyli lat 90. XX w. i koresponduje z fazą *pulp*, nazywaną też „Młodymi Kanibalami”. Drugi, to pierwsza dekada XXI wieku, w której Włoch odchodzi od poetyki pierwszego okresu, kieruje się ku bardziej złożonej narracji – powieści o dojrzewaniu

czy reportażowi – i koncentruje na tematyce związanej z prekariatem. Trzeci natomiast, przypadający na drugą dekadę XXI wieku, czyli najbardziej współczesny, charakteryzuje się zainteresowaniem pisarza duchowością człowieka i odwołaniem do różnych religii. Z każdego wymienionego okresu Autorka dość arbitralnie wybiera interesujące ją utwory informując tylko czytelnika, które tytuły będą przedmiotem analiz. Można się domyślać, że zastosowanym kryterium była obecność wyalienowanego protagonisty, ale kilka słów dodatkowych wyjaśnień, usytuowanie wybranych pozycji na tle innych czy przedstawienie „ilościowe” (ogólna liczba publikacji z tego okresu) z pewnością dodałoby precyzji prowadzonym wywodom. Ponadto z pierwszego okresu Autorka proponuje siedem tekstów, z drugiego – trzy, a z trzeciego – tylko dwa. Na usprawiedliwienie Doktorantki należy jednak przyjąć fakt, iż w bibliografii zawarła wszystkie teksty.

Obraz wyalienowanego protagonisty jaki wyłania się w wyniku filozoficznej lektury prozy Alda Novego jest dość przygnębiający. Szczególnie w pierwszym okresie twórczości uwidaczniają się różne patologie, obrazy pełne rozlewu krwi, brutalności, bezduszości – portret bohatera działającego mechanicznie, niczym zaprogramowany i zniewolony przez środki masowego przekazu robot. Bohater ten jest produktem telewizji i wszechobecnych w niej reklam. Nie myśli samodzielnie operując jedynie pustymi sloganami, nie czuje więzi społecznych, a nawet rodzinnych; nie ma w nim żadnej głębszej refleksji, psychologii – jest niemalże takim samym przedmiotem jak ten z reklamy, którego pożąda za wszelką cenę; sam staje się towarem, który można sprzedać. Protagonista Novego to ofiara kapitalistycznego świata, w którym wartością nadrzędną są pieniądze i chęć ich pomnażania, ale także współczesnych przemian społecznych związanych przede wszystkim z globalizacją. Postać ta z łatwością poddaje się emocjom, reaguje w sposób z góry ustalony. Można odnieść wrażenie, że zza telewizora jakaś niewidzialna ręka naciska na niewidzialnego pilota, któremu bohater się bezwiednie poddaje. On sam staje się pewnego rodzaju aktorem, elementem społeczeństwa spektaklu, w którym role są z góry zaplanowane. Jak pisze Dominika Kobylska „sama konstrukcja postaci nawiązuje więc do idei masowości kreowanej przez system konsumpcjonistyczny oraz do urzeczowienia człowieka. Taki stan współczesnego społeczeństwa nie jest spowodowany wyłącznie przez zdominowanie jednostki przez dobra materialne, ale także propagowane przez masowe media ideologie czy mody”. Pomimo że nie wybrzmiewa to *explicite* w rozprawie, można odnieść wrażenie, że w ten sposób młody pisarz przedstawia obraz nieszczęśliwej młodości, tematu, który jest jednym z „klasyków literackich”, a z perspektywy jego samego jest to wyraz – w dalszym ciągu – młodzieńczego buntu przeciwko okrutnej współczesnej rzeczywistości.

Potwierdzeniem tej hipotezy jest drugi etap twórczości włoskiego pisarza, który Autorka rozprawy definiuje jako próbę odrodzenia się, a przypadający na pierwszą dekadę XXI wieku. Po latach „horroru”, Nove przechodzi do bardziej realistycznej narracji opartej m.in. na reportażu, formie wcześniej nie używanej przez pisarza czy użyciu wątków autobiograficznych, które wplata do „klasycznej” narracji. O młodzieńczym buncie może świadczyć też fakt, iż Nove bardzo dobitnie krytykuje mechanizmy społeczne, na których opiera się współczesne społeczeństwo podkreślając zjawisko prekariatu jako immanentną cechę systemu kapitalistycznego. Innym sposobem ukazania „patologicznych” relacji społecznych jest narracja poprzez perspektywę dziecka, które w miarę dorastania coraz bardziej konformistycznie dostosowuje się do tych narzuconych, często zaburzonych reguł społecznych czy pryzmat młodego człowieka, który po stracie rodziców próbuje dotrzeć w głąb samego siebie.

Ten ostatni utwór *La vita oscena* stanowi niejako preludium do kolejnego – wyodrębnionego przez Doktorantkę – etapu twórczości Novego, a mianowicie fazy poszukiwania remedium na stan wyalienowania jednostki. Jest to – moim zdaniem – najciekawsza część pracy, gdyż traktuje o okresie stosunkowo mało zbadanym przez literaturoznawców. Być może dzięki temu w tej partii rozprawy można znaleźć więcej opinii samej Dominiki Kobylskiej, a nie tylko perspektywę naznaczoną przez wcześniejsze publikacje na temat Novego. W sposób przekonujący Autorka relacjonuje poszukiwania pisarza dążące do ponownego nawiązania relacji bohatera z otaczającym go światem i samym sobą. Na przykładzie historycznej postaci św. Franciszka z Asyżu czy fikcyjnego profesora z Viaggiù – nota bene rodzinnej miejscowości włoskiego twórcy – Nove niejako podpowiada współczesnemu człowiekowi, że tylko zwrot ku transcendencji pozwala na uwolnienie się z pułapki węzłów społecznych i osiągnięcie prawdziwej wolności, a co za tym idzie szczęścia.

W konkluzji Doktorantka trafnie podsumowuje wyniki swoich badań pokazując klarownie jak ewoluuje twórczość Alda Novego na przestrzeni ostatnich trzydziestu lat, jak zmieniają się kreowane przez niego postaci literackie, jak zmienia się podejście samego pisarza do swoich bohaterów czy język narracji, którym posługuje się Nove. Autorka rozprawy powraca również do swojej hipotezy badawczej sformułowanej na początku rozprawy, czyli samego konceptu alienacji i roli jaką odgrywa kapitalistyczny konsumpcjonizm w pogłębianiu tego stanu. Postaci Novego zdają się być nie tylko konsumentami towarów (czy wręcz samych nazw określających je marek produktów), ale także ideologii, kierując się – bardziej lub mniej świadomie – w stronę konfliktu powodowanego symulakrami rzeczywistości. Jako remedium na tak pesymistyczną wizję świata z pierwszego i drugiego etapu twórczości, Nove proponuje

powrót do autentycznego życia w zgodzie z naturą, w którym śmierć nie jest czymś tragicznym, ale naturalną częścią ludzkiej egzystencji, a miłość czymś naturalnym, osiągalnym dla wszystkich. Piękna uniwersalna pointa i rada dla kompletnie zagubionego współczesnego człowieka...

Dysertację kończy bogata, zajmująca 11 stron bibliografia, która została uporządkowana według klasycznego schematu, czyli literatura podmiotowa, przedmiotowa, ogólna oraz źródła internetowe. Na pozytywną ocenę zasługuje rozeznanie Autorki w literaturze przedmiotu, a liczba przypisów (689!) świadczy niewątpliwie o bardzo dobrym wykorzystaniu źródeł. Czasami można odnieść wrażenie, że jest ich zbyt dużo, ale Autorka skrupulatnie podaje własne – bardzo dobrej jakości – tłumaczenia tekstów obcojęzycznych na język polski umieszczając tekst oryginalny właśnie w przypisach, co jest zabiegiem ze wszech miar słusznym. Streszczenia w języku polskim i angielskim zamykają pracę.

Oceniając stronę techniczną rozprawy, stwierdzam, że została ona starannie zredagowana i napisana klarownym językiem. Nie udało się uniknąć drobnych błędów, np. wielka litera w środku zdania po skrócie wymagającym kropki (s. 20, 32, 35, 38, 39, 41...), brak spacji (s. 39), na s. 72 jest „z nim zawarte” zamiast „w nim zawarte”, na s. 65 Autorka używa francuskiego rzeczownika „honnêteté” zamiast przysłówka „honnêtement”, na s. 79 „oni” zamiast „one” w stosunku do postaci czy „dalej kontynuuje” na s. 109. Są to oczywiście drobiazgi nie wpływające na ogólny bardzo dobry odbiór pracy. Zwracam na to uwagę jedynie w kontekście ewentualnej publikacji książkowej, aby ułatwić korektę.

Przechodząc do końcowej oceny rozprawy doktorskiej mgr Dominiki Kobylskiej chciałabym na początku zaznaczyć, że przeczytałam ją z dużym zainteresowaniem. Literatura włoska wykracza poza krąg moich głównych zainteresowań badawczych związanych z szeroko rozumianą literaturą frankofońską, ale jest mi bliska ze względów językowych. Pragnę również podkreślić, że zasadność podjętej lektury tekstów i waga tematu nie budzą wątpliwości. Wybór współczesnego autora, którego twórczość jest tak niejednorodna, przełamuje konwencje i nieustannie ewoluuje jest z pewnością wyzwaniem. Doktorantka proponuje wypełnienie istniejącej luki w badaniach (szczególnie na polskim gruncie literaturoznawczym) i dobrze wywiązuje się ze swojego celu. Trafnie stawia hipotezy badawcze, które znajdują potwierdzenie w przeprowadzonych badaniach. Na podkreślenie zasługuje również interdyscyplinarny – łączący literaturoznawstwo i filozofię, a także w mniejszym stopniu socjologię – charakter pracy i swoboda z jaką Doktorantka operuje wybranymi pojęciami metodologicznymi, tym bardziej, że są one bardziej filozoficzne niż literackie. I tutaj pojawia się pewien niedosyt związany z analizą czysto literacką jak również zbyt małą liczbą

komentarzy i analiz samej Autorki. Można odnieść wrażenie, że Doktorantka zbyt nieśmiało formułuje własne interpretacje, gdyż za każdym razem „szuka” poparcia wśród krytyków jakby chciała się usprawiedliwić, że inni też tak myślą... Z pracy wyłania się klarownie, że p. Dominika Kobyłska ma duży potencjał badawczy, a przecież własne opinie, które niekiedy stają w kontrze do powszechnie przyjętych tez, są często motorem napędowym kolejnych badań. A któż ma je stawiać jak nie młodzi ludzie? Ci jeszcze zbuntowani, nie akceptujący konformistycznych rozwiązań i postulujący lepszy świat?

Przedłożoną do oceny rozprawę doktorską oceniam pozytywnie i jednocześnie stwierdzam, że w pełni spełnia ona wymagania stawiane pracy doktorskiej wymienione w ustawie z 2018 r. Prawo o szkolnictwie wyższym i nauce. W związku z powyższym wnioskuję o dopuszczenie mgr Dominiki Kobyłskiej do dalszych etapów przewodu doktorskiego.

Lublin, 8 września 2023 r.

Renata Golubech